

Margaret
Atvud

ŽIVOT PRE
ČOVEKA

Prevela
Aleksandra Čabraja

■ Laguna ■

Naslov originala

Margaret Atwood

LIFE BEFORE MAN

Copyright © O.W. Toad Limited 1979

Translation copyright © 2021 za srpsko izdanje, LAGUNA

**Canada Council
for the Arts**

**Conseil des Arts
du Canada**

We acknowledge the support of the Canada Council for the Arts for this translation.

Prevod ove knjige pomogao je Kanadski savet za umetnost.

Za G.-a

Izjave zahvalnosti

Želela bih da zahvalim sledećim ljudima koji su mi obezbedili komentare, informacije, podršku i druge vidove pomoći: Karlu Atvudu, Lenor Mendelson Atvud, Rut Atvud, Piteru Bimu, Liz Kalder, Dž. A. Donan, Kejt Godfri Gibson, Dženifer Glosop, Beverli Hanter, Metli Kevin, Mari Kvas, Džeju Makfersonu, Fredu Dž. Robertsu, Riku Salutinu, Dž. B. Solsbergu, Saveli Ščišin, Zeniji Ščišin, Nan Talis, Mari Tomson, Džin Vakna, gospođi Volpert, gospođi Verblinski.

Takođe želim da zahvalim Donji Perof, mom neumornom dugogodišnjem istraživaču; Fibi Larmor, mojoj agentkinji; i brojnom osoblju iz *Royal muzeja* u Ontariju i Planetarijumu koji su mi poklonili svoje vreme, naročito Džoan Linds i odeljenja za paleontologiju kičmenjaka, koja me je sigurnom rukom vodila kroz doba gornje krede.

Napomena: *Lesje* se izgovara „Lašja“.

Umesto dela samog organizma, fosil može da predstavlja neku vrstu beleške o njegovom prisustvu, poput fosilizovanog traga jazbine... Ti fosili nam pružaju jedinu priliku da vidimo izumrle životinje u pokretu i da izučavamo njihovo ponašanje, mada je istinska identifikacija moguća jedino tamo gde je životinja pala mrtva i fosilizovala se na licu mesta.

Bjern Kurten, *Doba dinosaurusa*

Vidi, smešim ti se, smešim se u tebi, smešim se kroz tebe. Kako mogu biti mrtav kad dišem u svakom drhtaju tvoje ruke?

Abram Terc (Andrej Sinjavski), *Ledenica*

Prvi deo

Petak 29. oktobar 1976.

ELIZABETA

Ne znam kako bi trebalo da živim. Ne znam kako bi iko trebalo da živi. Znam samo kako ja živim. Živim kao oljušteni puž. A to nije način da se zarađuje.

Želim svoju kućicu nazad, mnogo mi je trebalo da je stvorim. Ti si je odneo sa sobom, gde god da si. Umeo si da svlačiš. Želim kućicu poput haljine sa šljokicama, od srebrnih novčića i centi i dolara koji se preklapaju kao kod armadila. Oklopljeni dildo. Neprobojan; kao francuska kabanica.

Volela bih da ne moram da mislim na tebe. Želeo si da me zadiviš; pa nisam zadivljena, zgađena sam. To što si uradio bilo je gnusno, detinjasto i glupo. Napad besa, razbijanje lutke, ali ono što si razbio bila je tvoja sopstvena glava, tvoje telo. Želeo si da budeš sasvim siguran da nikad više neću moći da se okrenem u krevetu a da ne osetim to telo pored sebe, ne tu, ali opipljivo, poput odsečene noge. Nešto čega više nema, ali to mesto još uvek boli. Želeo si da plačem, žalim, sedim u stolici za ljuljanje s maramicom sa crnim paspulom, krvareći iz očiju. Ali ja ne plačem, besna sam. Tako sam besna da bih te mogla ubiti. Da to već nisi uradio sam.

* * *

Elizabeta leži na leđima, u nimalo izgužvanoj odeći, s cipelama uredno položenim na prostirku, pletenu, ovalnu, kupljenu u *Nik neku* pre četiri godine dok je još marila za uređenje kuće, garantovano ručne domaće izrade. Sa rukama položenim pored tela, spojenim stopalima, otvorenim očima. Vidi samo deo tavanice, to je sve. Mala pukotina prelazi joj preko vidnog polja, iz nje se račva jedna još manja. Ništa se neće desiti, ništa se neće otvoriti, pukotina se neće proširiti i rascepiti i kroz nju ništa neće propasti. To samo znači da tavanicu treba okrečiti, ne ove godine već sledeće. Elizabeta se trudi da se usredsredi na reči „sledeće godine“, ali shvata da nije u stanju.

S leve strane vidi svetlost; ako okrene glavu ugledaće prozor, sa kojeg vise pauk biljke, kineska roletna od bambusa, dopola podignuta. Javila se u kancelariju posle ručka i rekla im da neće dolaziti. Prečesto to radi; posao joj je potreban.

Ona nije *prisutna*. Lebdi negde između svog tela, koje mirno leži na krevetu, ispod tavanice sa tankim pukotinama, *povrh* prostirke sa indijskom šarom, tigrovima i cvetovima, u crnom džemperu sa rol-kragnom, jednostavnoj crnoj suknji, bordo gaćicama, bež grudnjaku koji se zakopčava s prednje strane i hulahopkama, onima koje se kupuju u plastičnim jajima. Vidi sebe tu, nalik na vazdušno zadebljanje, poput albumina. Ono što izlazi napolje kad kuvate jaje, a ljuska napukne. Ona zna za vakuum s druge strane tavanice, što nije isto kao drugi sprat, gde žive stanari. U daljini, poput potmulog groma, njihovo dete kotrlja klikere po podu. U crnom vakuumu vazduh je isisan uz tiho, jedva čujno hujanje. Mogla bi da se uvuče u njega kao dim.

Ne može da pomeri prste. Razmišlja o svojim šakama, koje joj leže uz telo, gumene rukavice: misli o tome kako treba da utisne kosti i meso u oblike šaka, prst po prst, poput testa.

* * *

Kroz vrata, koja je po navici ostavila odškrinuta, uvek spremna poput urgentnog odeljenja u bolnici, dok još uvek osluškuje da čuje tresak, zvuk lomljave, vrisku, dopire miris nagorele bundeve. Njene ćerke upalile su svetiljke od bundeva, iako je do Noći veštica ostalo još dva dana. A još se nije čak ni smračilo, mada svetlost sa njene bočne strane bledi. One toliko vole da se prerusavaju, da oblače kostime i maske i da trče ulicama, po uvelom lišću, da kucaju na vrata neznanaca, pružajući im papirne kese. Koliko nade. Nekad je to smatrala dirljivim, to uzbuđenje, strastvenu radost, to planiranje šta će se dešavati nedeljama unapred, iza zatvorenih vrata njihove sobe. Nekad je to okretalo nekakav ključ u njoj. Sad je to daleko od nje. Odvojeno bezvučnim staklenim bolničkim panelom ispred kojeg je stajala u kućnoj haljini pored svake od njih naizmenično, gledajući kako se ružičasta usta otvaraju i zatvaraju, lica grče.

Ona ih vidi, one vide nju. Znaju da nešto nije u redu. Njihova uljudnost, njihova povučenost su zastrašujuće, jer su tako savršene.

One me posmatraju. Posmatraju nas godinama. Zašto ne bi to umele? Ponašaju se kao da je sve normalno, a možda je za njih i normalno. Uskoro će tražiti večeru, i ja ću je spremi. Ustaću sa ovog kreveta i spremiću večeru, i sutra ću ih ispratiti u školu i otići na posao. To je normalan život.

Elizabeta je nekad kuvala, i to veoma dobro. Bilo je to u isto vreme kad se zanimala za prostirke. I dalje kuva, ljušti neke stvari i podgreva druge. Neke stvari se stvrdnu, druge omekšaju; belo postaje smeđe. Ali kad misli na hranu, ne vidi vedre boje, crvenu, zelenu, narandžastu, iz *Gurmanskog kuvara*. Umesto toga, hranu vidi kao ilustracije iz onih članaka u časopisima koji govore o tome koliko je masnoće u doručku. Mrtva belanca, bele trake slanine, beli puter. Piletina, pečenje

i šnicle oblikovane od bljutave masti. Takav ukus joj sad ima svaka hrana. Uprkos tome ona jede, prejeda se, opterećuje se.

Čuje se tiho kucanje, korak. Elizabeta spusti pogled. U ovalnom ogledalu u ramu od hrastovine iznad toaletnog stola vidi kako se vrata otvaraju, otkrivajući mračan hodnik, i Nejtovo lice kako proviruje poput bledeg balona. On ulazi u sobu, kidajući nevidljivu nit koju ona uobičajeno zateže preko praga da ga spreči da uđe, a ona je u stanju da okrene glavu. Smeši mu se.

„Kako si, ljubavi?“, pita on. „Doneo sam ti čaj.“

Petak 29. oktobar 1976.

NEJT

On više ne zna šta između njih znači to „ljubavi“, mada to uvek govore. Zbog dece. Ne seća se kad je počeo da kuca na njena vrata, ni kad je prestao da ih smatra svojim vratima. Kada su prebacili decu u jednu zajedničku sobu i kada je on zauzeo prazan krevet. Tada ga je ona nazivala praznim krevetom. Sada ga naziva rezervnim krevetom.

On spušta čaj na noćni stočić, pored radio-sata koji je svakog jutra budi vedrim jutarnjim vestima. Tu je pepeljara, bez pikavaca; zašto bi ih bilo? Ona ne puši. Mada je Kris pušio.

Dok je Nejt spavao u ovoj sobi, bilo je pepela, šibica, otisaka od čaša, sitnine iz njegovih džepova. Čuvali su je u konzervi od putera od kikirikija i njome jedno drugom kupovali sitne poklone. Ludi novac, nazivala ga je ona. On i dalje prazni džepove od sitnine svake večeri; novčići se skupljaju kao mišji brabonjci na komodi u sobi, njegovoj sobi. Tvoja soba, govori ona, kao da želi tamo da ga zadrži.

Ona ga pogleda, prebledela lica, sa tamnim kolutovima ispod očiju i bezličnim osmehom. Ne mora da se trudi; uvek se trudi.

„Hvala, ljubavi“, kaže ona. „Začas ću ustati.“

* * *

„Ja ću večeras spremi večeru, ako želiš“, kaže Nejt, jer želi da pomogne, a Elizabeta se bezvoljno slaže. Njena bezvoljnost, njeno odsustvo podsticajnosti ljute ga, ali on ništa ne govori, okreće se i tiho zatvara vrata za sobom. On se potrudio, a ona se ponaša kao da to ništa ne znači.

Nejt odlazi u kuhinju, otvara frižider i čeprka po njemu. To liči na kopanje po fioci punoj razbacane odeće. Ostaci u teglama, ubudale klice pasulja, spanać u plastičnoj kesi koji počinje da truli, uz onaj miris đubriva na travnjaku. Ne vredi očekivati od Elizabete da to očisti. Nekad ga je čistila. Ovih dana čisti druge stvari, ali ne i frižider. On će ga počistiti sam, sutra ili prekosutra, kad stigne.

U međuvremenu, moraće da smisli nešto za večeru. Nije to tako teško, često joj je pomagao oko kuvanja, ali ranije – on to smatra davnim vremenima, poput prohujalog romantičnog doba, poput nekog *Diznijevog* viteškog filma – uvek je bilo za-liha hrane. Sad uglavnom on ide u kupovinu, donoseći pokoj u kesu u korpi svog bicikla, ali zaboravlja da kupi neke stvari zbog čega se tokom dana pojavljuju praznine: nema jaja, nema toaletnog papira. Tada šalje decu u radnjicu na uglu, gde je sve skuplje. Ranije je vodio Elizabetu u kupovinu jednom nedeljno, subotom, i pomagao joj da raspredi limenke i zamrznute pakete kad bi se vratili kući.

Nejt vadi spanać koji se cedi iz fioke za povrće i nosi ga u kantu za otpatke; iz njega curi zelenkasta tečnost. Broji jaja: nema ih dovoljno da napravi omlete. Moraće opet da spremi makarone sa sirom, što je u redu, jer deca to vole. Elizabeti se neće svideti ali će ih pojesti, progutaće ih odsutno kao da je to poslednje što joj je na pameti, smeškajući se poput mučenika koji se peče na tihoj vatri, zureći mimo njega u zid.

Nejt kuva i meša, kuva i meša. Pada mu pepeo cigarete, ali ne upada u šerpu. Nije on kriv što je Kris sebi razneo glavu

puškom. Puška: to odlično predstavlja ekstravaganciju, histeriju koje su mu uvek bile neukusne kod Krisa. On sam bi to svakako uradio pištoljem. Ako bi to uopšte uradio. Ono što ga je pogodilo bio je pogled koji mu je ona uputila kad su telefonom javili tu vest: *On je bar imao petlju. Bar je bio ozbiljan.* Naravno, nikada to nije izgovorila, ali on je siguran da ih upoređuje, i da ga osuđuje zbog toga što je još živ. Kukavica, koja još uvek živi. Nije imao muda.

Pa ipak, istovremeno, mada ni to ne izgovara, on zna da ga ona za sve okrivljuje. Da si samo bio ovakav ili onakav, uradio ovo ili ono – on ne zna šta – to se ne bi desilo. Ja ne bih bila primorana, prisiljena, naterana... to je njen stav, da ju je on izneverio, i da ju je taj njegov nedefinisani propust pretvorio u drhtavu masu bespomoćnog mesa, spremnu da se poput pilepka zakači za prvog ludaka koji je naišao i rekao: Imaš dobre sise. Ili šta god joj je Kris rekao da je navede da otkopča kopču na svom brushalteru. Verovatno nešto poput: Imaš lepe grudobrane. Šahisti su takvi. Nejt to zna: i sam je nekada igrao šah. Nejt nikad nije razumeo zašto je ženama šah seksepilan. Nekim ženama.

I tako je već nedelju dana, još od te večeri, provodila popodneva tamo ležeći na krevetu koji je nekada bio njegov, bar pola njegov, a on joj svakog popodneva donosi čaj. Ona ga prihvata sa onim svojim pogledom umirućeg labuda, pogledom koji on ne može da podnese i kojem ne može da odoli. Ti si kriv, dragi, ali možeš mi doneti čaj. Sitna uteha. I aspirin iz kupatila i čašu vode. Hvala. Sad idi nekud i neka te grize savest. A on tome povlađuje. *Kao dobar dečko.*

I on je bio taj, a ne ona, ne Elizabeta, koji je morao da ode da identifikuje telo. Kako je njen utučeni pogled govorio, od nje se to teško moglo očekivati. I tako je on ponizno otišao. Stojeći u tom stanu u koji je ušao svega pokoji put a kuda je ona odlazila bar jednom nedeljno u poslednje dve godine, boreći se s mučninom, terajući sebe da gleda prizor pred sobom, osećao

se kao da je i ona u sobi sa njima, krivina u prostoru, posmatrač. Više nego Kris. Moglo bi se reći da mu od glave ništa nije ostalo. Bezglavi konjanik. Ali prepoznatljiv. Krisova osobenost nikad nije bila u tom njegovom teškom, pljosnatom licu, kao kod većine ljudi. Već u njegovom telu. Glava mu je donosila nevolje, zbog čega se verovatno Kris odlučio da puca u nju umesto u neki drugi deo svog tela. Nije želeo da osakati telo.

Pod, sto, šah pored kreveta, krevet sa onim što su nazvali truplom i udovima što leže na njemu; Nejtovo drugo telo, povezano s njim tom napregnutom vezom, tom prazninom u prostoru kojom je vladala Elizabeta. Kris je obukao odelo i kravatu, i belu košulju. Razmišljajući o tom obredu – o debelim šakama kako vezuju kravatu i ispravljaju je u ogledalu, bože, čak je i cipele uglancao – Nejt je došlo da zaplače. Gurnuo je ruke u džepove jakne; prstima je premetao sitninu, ključ od kuće.

„Postoji li neki razlog zbog kojeg je na stolu ostavio vaš broj telefona?“, pitao ga je drugi policajac.

„Ne“, rekao je Nejt. „Pretpostavljam zato što nam je bio prijatelj.“

„Oboma?“, pitao je prvi policajac.

„Da“, odgovorio je Nejt.

Dok on ubacuje staklenu posudu u rernu, u kuhinju ulazi Dženet.

„Šta ima za večeru?“, pita ona, dodajući „tata“, kao da ga podseća ko je.

Nejtu ovo pitanje odjednom zvuči tako tužno da nekoliko trenutaka nije u stanju da odgovori. To je pitanje iz prošlog vremena, iz davnih dana. Oči mu se zamagle. On poželi da spusti posudu na pod i da uzme Dženet u naručje, da je zagrlji, ali umesto toga samo pažljivo zatvori rernu.

„Makarone sa sirom“, kaže on.

„Njam“, odgovara ona odsutno, oprezno, pažljivo imitirajući zadovoljstvo. „Sa paradajz sosom?“

„Ne“, kaže on. „Nemamo ga.“

Dženet prelazi palcem preko kuhinjskog stola, škripeći po drvetu. To čini dvaput. „Mama se odmara?“, pita ona.

„Da“, kaže Nejt. A onda samozadovoljno dodaje: „Odneo sam joj čaj.“ Stavlja jednu ruku iza leđa, naslanjajući je na kuhinjski pult. Oboje znaju šta treba da izbegavaju.

„Pa“, odgovara Dženet starmalim tonom, „vidimo se uskoro!“ Ona se okrene i izađe iz kuhinje.

Nejt poželi nešto da učini, da nešto izvede, da razbije šakom kuhinjski prozor. Ali s druge strane stakla je mreža. To bi ga sprečilo. Šta god sad da uradi, biće smešno. Šta je razbijanje prozora u poređenju s pucanjem puškom u glavu? *Bezizlazno*. Da je smišljala ovo, ne bi to bolje uradila.

Petak 29. oktobar 1976.

LAŠJA

Lašja luta po praistoriji. Pod suncem narandžastijim nego što je njeno ikad bilo, usred močvarne ravnice pune biljaka s debelim peteljka i ogromne paprati, pase grupa stegosaurusa s krljuštima. Oko ove grupe, zaštićeni njihovim prisustvom ali nezavisno od njih, stoji nekoliko viših kamptosaurusa, krhki je građe. Oprezni, nervozni, s vremena na vreme dižu male glave, propinjući se na zadnje noge da onjuše vazduh. Ako se pojavi opasnost, oni će prvi upozoriti na nju. Bliže njoj, jato pterosaurusa osrednje veličine klizi s jednog džinovskog stabla paprati na drugo. Lašja čuči u najvišem gustišu jednog od tih stabala i gleda kroz durbin, blažena i spokojna. Niko od tih dinosaurusa ne poklanja joj ni najmanju pažnju. Ako je slučajno vide ili nanjuše, neće je primetiti. Ona im je tako strana da ne bi bili u stanju da se usredsrede na nju. Kad su Aboridžini uočili brod kapetana Kuka, nisu obratili pažnju na njega, jer nisu znali ni da tako nešto postoji. To je gotovo isto tako dobro kao nevidljivost.

Kada malo bolje razmisli, Lašja zna da većina ljudi to verovatno ne bi smatrala spokojnom maštarijom. Pa ipak, za nju je

tako; posebno zbog toga što je u njoj dopustila sebi da po svojoj želji besramno izopači svaku zvaničnu verziju paleontološke stvarnosti. Uopšteno, na poslu ona je trezvena, objektivna i dovoljno prilježna što joj, kako smatra, pruža dovoljno opravdanja za preterivanje ovde, u dobu jure: močvare. Meša razdoblja, dodaje boje: zašto ne bi imala metalik-plave stegosauruse sa crvenim i žutim tufnama umesto dosadnih sivih i smeđih, koje opisuju stručnjaci? Među koje, u neku ruku, spada i sama. Na bokovima kamptosaurusa pojavljuje se i nestaje blesak boje, crvenkastoružičaste, ljubičaste, svetloružičaste, odražavajući osećanja poput hromatofora u koži oktopoda koje se skupljaju i šire. Tek kada uginu, kamptosaurusi postaju sivi.

Na kraju krajeva, to i nije puka uobrazilja; poznate su joj boje nekih neobičnih savremenih guštera, da i ne spominjemo sisarske varijacije, poput zadnjica mandrila. Takve bizarne tendencije morale su se iz nečega razviti.

Lašja je svesna da se vraća unazad. To često radi u poslednje vreme. Ovo je njeno sanjarenje iz detinjstva i rane mladosti, pre izvesnog vremena potisnuto u stranu u korist drugačijih razmišljanja. Istina, muškarci su zamenili dinosauruse, u njenoj glavi kao i u geološkom razdoblju; ali razmišljanje o muškarcima je postalo suviše sumorno. U svakom slučaju, taj deo njenog života je za sada sreden. Sreden, kao u: greška je sređena. U ovom trenutku, *muškarci* znači Vilijam. Vilijam ih oboje smatra sređenim. On ne vidi razlog zašto bi se to ikada promenilo. A kada malo bolje razmisli, ne vidi ga ni Lašja. Osim što više ne može da sanjari o Vilijamu, čak ni kad pokušava; niti može da se seti kako su te sanjarije izgledale, dok su postojale. Sanjarenje o Vilijamu je, nekako, samo po sebi protivrečno. Ona ne pridaje mnogo važnosti toj činjenici.

U praistoriji nema muškaraca, ni drugih ljudskih bića, osim povremenog usamljenog posmatrača poput nje, putnika ili izbeglice, skvrčenog u sopstvenom žbunu paprati sa dvogledom, koji gleda svoja posla.

* * *

Kad zazvoni telefon, Lašja se trgne. Oči joj se odjednom otvore, ruka u kojoj drži šolju kafe naglo se ispruži, kao da se brani. Govori prijateljima kako je ona od onih ljudi koje iznenadni zvuci plaše. Sebe vidi kao nesigurnu osobu, biljojeda. Poskoči kad joj neko priđe s leđa i kada službenik u podzemnoj železnici dune u pištaljku, iako zna da iza nje ima ljudi i da će se pištaljka oglasiti. Neki njeni prijatelji to smatraju ljupkim, ali je svesna da druge to prosto nervira.

Međutim, ona ne voli da nervira ljude, te se trudi da se obuzda, čak i kad je sama. Spušta šolju na sto – kasnije će obrisati prosutu kafu – i odlazi da se javi na telefon. Ne zna ko bi mogao da je zove, čiji bi poziv želela. Shvata da su to dve različite stvari.

Kada digne slušalicu, veza je već prekinuta. Zujanje koje dopire iz slušalice jeste zujanje grada, što bruji izvan prozora, pojačano cementnim liticama kakve je okružuju i u kojima i sama živi. Kao da se penje po liticama, kao da visi sa njih. Na četrnaestom nivou.

Lašja nekoliko trenutaka drži slušalicu u ruci, slušajući to zujanje kao glas. Onda je spušta. To svakako nije Vilijam. On je nikad ne zove osim ako ima nešto da kaže, da prenese neku praktičnu poruku. Dolazim. Naći ćemo se tu i tu. Ne mogu da stignem do. Hajde da idemo na. A kasnije, otkad su počeli da stanuju zajedno, vratiću se u. Lašja smatra da je to što je njegovo odsustvo ne uznemiruje znak da je veza sazrela. Zna da on radi na jednom važnom projektu. Odlaganje otpadnih voda. Ona poštuje njegov rad. Oduvek su obećavali da će jedno drugom dati dovoljno slobode.

Ovo je treći put. Dva puta prošle nedelje i sad. Jutros je to spomenula, uzgred u razgovoru, devojkama na poslu, pritom se kratko osmehnuvši da pokaže da je to ne brine, a zatim brzo pokrivši usta šakom. Smatra da su joj zubi preveliki: zbog njih izgleda gladno, kao kostur.

Tu je bila i Elizabeta Šoenhof, u kafeteriji u koju uvek odlaze u pola jedanaest, ako nemaju previše posla. Ona je iz Odeljenja za specijalne projekte. Lašja je često viđa jer su fosili među najpopularnijim stavkama Muzeja a Elizabeta voli da radi na njima. Ovog puta je prišla njihovom stolu da kaže kako joj treba nešto Lašjinih materijala za izložbene vitrine. Htela je da postavi zajedno neke od manjih artefakata iz Kanadijane* sa prirodnim predmetima iz istih geografskih oblasti. To je nazvala *Artefakti i okruženje*. Namerava da upotrebi neke plištane igračke i postavi ih zajedno sa pionirskim sekirama i zamkama, kao i pokoju fosilnu kost, radi atmosfere.

„Ovo je drevna zemlja“, kazala je. „Želimo da ljudi to vide.“

Lašja je protiv takve eklektične promocije, mada shvata potrebu za tim. Opšta javnost. Ipak, to je uprošćavanje, i Lašja je u sebi pribeležila prigovor kad ju je Elizabeta na onaj svoj sposobni, majčinski način pitala da li bi Lašja mogla da joj pronađe neke zanimljive fosile. Zar nisu svi fosili zanimljivi? Lašja je uljudno odgovorila da će se potruditi.

Elizabeta je tada, vična razvrstavanju tuđih reakcija, zbog čega Lašja prema njoj gaji svojevršno strahopoštovanje – ona sama, oseća, to ne ume – razložno objasnila da je mislila na vizuelno zanimljive fosile. Dodala je da bi to veoma cenila.

Lašja se, uvek prijemčiva za pohvale, tad malo zagrejala. Ako Elizabeta želi neke veće falange ili koju lobanju, može ih lako dobiti. Osim toga, Elizabeta je izgledala grozno, bila je bleđa kao kreč, iako su svi tvrdili da se odlično drži. Lašja nije mogla da zamisli sebe u toj situaciji, te nije mogla da pretpostavi kako bi se sama nosila s tim. Naravno, svi su znali za to, bilo je u novinama, a Elizabeta se nije mnogo trudila da to prikrije ni tada dok se dešavalo.

Svi su pažljivo izbegavali da spominju Krisa ili bilo šta vezano za njega pred Elizabetom. Sama Lašja je uhvatila sebe

* *Canadiana* – knjige o Kanadi i Kanađanima. (Prim. prev.)

kako trepće kad je Elizabeta rekla da želi da izloži i kremenjaču. Ona sama ne bi izabrala pušku. Ali možda su te slepe mrlje neophodne, da bi se ljudi uspešno nosili sa nečim. Kako bi to bez njih bilo moguće?

Da bi promenila temu, vedro je odgovorila: „Znate šta? Dobijam anonimne telefonske pozive.“

„Nepristojne?“, pitala je Marijana.

Lašja je odgovorila da nisu nepristojni. „Ko god to bio, samo pusti da telefon zazvoni i spušta slušalicu kad se javim.“

„Verovatno pogrešan broj“, rekla je Marijana, gubeći interesovanje.

„Otkud znaš da je muškarac?“, pitala je Triš.

Elizabeta je rekla: „Izvinite.“ Ustala je, na trenutak zastala a zatim se okrenula i ujednačenim korakom, poput mesečara, pošla ka vratima.

„To je grozno“, kazala je Triš. „Ona se sigurno užasno oseća.“

„Jesam li rekla nešto pogrešno?“, pitala je Lašja. Nije to želela.

„Zar nisi znala?“, kazala je Marijana. „On ju je nekad tako zvao. Bar jednom svake noći, u poslednjih mesec dana. Nakon što je ovde dao otkaz. Kazala je to Filipu Barouzu, oh, mnogo pre nego što se to desilo. Pomislili biste da je znala da se nešto sprema.“

Lašja pocrvene i pokri obraz dlanom. Uvek joj se dešavalo da ponešto ne zna. Sad će Elizabeta misliti da je to uradila namerno i mrzeće je. Nije mogla da shvati kako joj je taj trač promakao. Verovatno su pričali o tome upravo za ovim stolom, a ona nije obraćala pažnju.

Lašja se vraća u dnevnu sobu, seda na stolicu pored svoje proshute kafe, i pali cigaretu. Kad puši, ne uvlači dim. Umesto toga drži desnu ruku ispred usta s cigaretom između dva prsta i palcem naslonjenim na bradu. Tako može bezbedno da priča i smeje se, trepćući dok joj dim ide u oči. Oči su joj najjači adut. Shvata

zašto u istočnjačkim zemljama nose velove i zarove. To nema nikakve veze sa skromnošću. Ponekad, kad je sama, nekom od svojih cvetnih jastučnica pokriva donji deo lica, preko nosa, tog nosa koji je tek malčice predug, malo previše kukast za ovu zemlju. Njene oči, tamne, gotovo crne, gledaju je iz ogledala u kupatilu, zagonetne iznad plavih i ljubičastih cvetova.

Subota 30. oktobar 1976.

ELIZABETA

Elizabeta sedi na sivoj sofi, u podvodnoj svetlosti svoje dnevne sobe, sa rukama spokojno sklopljenim u krilu, kao da čeka avion. Svetlost ovde nikad ne pada direktno, jer soba gleda na sever; nju to smiruje. Sofa zapravo nije siva, nije samo siva; ima i blagu bordo šaru, koja prožima sivilo; batik. Odabrala ju je jer je neupadljiva.

Na tepihu boje pečurke, blizu njenog levog stopala, leži komadić narandžastog krep-papira, ostatak nečega što deca rade u svojoj sobi. Živopisni delić plamena. Ali ona ga ostavlja tu gde je. Uobičajeno bi se sagla, podigla ga, zgužvala. Ne želi da joj neko dira ovu sobu, ni deca ni Nejt sa svojim tragovima piljevine i mrljama od ulja od lanenog semena. Mogu da prave nered u svojim sobama, tamo gde ona ne mora da se nosi s tim. Nekada je razmišljala da i u ovu sobu stavi biljke, kao u spavaću, ali se predomislila. Ne želi još nešto o čemu će morati da se brine.

Sklapa oči. Kris je u sobi sa njom, težina, teskobna, zagušljiva, kao vazduh pred oluju. Težak. Smrknut. Natušten. Ali to nije zato što je mrtav, oduvek je bio takav. Gura je tako da je leđima prislonjena na vrata, stežući je rukama dok ona pokušava da mu odgurne ogromna ramena, unoseći joj se u lice, svom težinom

gravitacije. Naslanjajući se na nju. Neću te još pustiti da odeš. Ona mrzi kad neko ima vlast nad njom. Nejt nema tu vrstu moći, nikad je nije imao. Udala se za njega lako, kao da obuva cipelu.

Nalazi se u sobi u Parlament stritu, pije vino, muzgave čaše ostavljaju bordo krugove na linoleumskoj ploči njegovog iznajmljenog stola, vidi šaru na plastificiranom stolnjaku, neukusne cvetne venčiće, zelene na žutoj podlozi, kao da joj prže oči. U toj sobi uvek šapuću, mada to nije nužno. Nejt je nekoliko kilometara daleko od njih i ionako zna gde je ona, ostavlja mu broj za slučaj potrebe. Njihovo šaputanje i njegove oči sa tim glatkim vrelim površinama, koje sijaju kao glave eksera. Zmijске oči. Novčići na očima. Steže joj ruku preko stola kao da će, ako je pusti, ona skliznuti preko stola, preko ivice neke litice ili u živo blato, i biti zauvek izgubljena. Ili on.

Osluškuje, pogleda prikovanog za naboranu površinu stola, debelu sveću koju je kupio od nekog uličnog prodavca, namereno kičasto plastično cveće i sovu koju je ukrao s posla, koja čak nije ni montirana na podlogu, bez očiju, njegova mračna šala. Venčići se polako okreću na površini stola kao na masnom moru, plutaju; negde su to činili u znak blagoslova. A tada ustaje, obuzdavajući nasilnu snagu svojih ruku, obuzdavajući sve, pada, slano telo se proteže pored njenog, stameno poput zemlje, na tom krevetu u kojem nikad nije ostala da prespava, na kojem su čaršavi uvek bili pomalo vlažni, obuzdavajući se sve dok više ništa nije moglo da se obuzda. Nikada nije videla tu sobu po danu. Odbija da zamisli kako sad izgleda. Dušek bez posteljine. Neko je sigurno došao i očistio pod.

Ona otvara oči. Mora se usredsrediti na nešto čisto i jednostavno. Na ormariću su tri zdele, tamnoružičaste, od porcelana, *Kajo*, to je jedan od najboljih. Sigurna je u svoj ukus,

ima dovoljno znanja da potkrepi tu sigurnost. Ormarić je od jelovine, kupila ga je pre nego što je jelovina postala moderna, i sasvim ga pojednostavila, pre nego što je svedenost postala moderna. Sada to više ne bi mogla sebi da priušti. To je dobar komad nameštaja, i zdele su dobre. U ovoj sobi nije želela da ima išta što nije dobro. Prelazi pogledom preko činija, preko njihovih prefinjenih boja, njihovih blago asimetričnih krivina, divno je imati osećaj za to, kada nešto treba da odstupa od savršenstva. U njima nema ničega. Šta bi se, zaista, moglo staviti u takve zdele? Ni cveće ni pisma. Bile su namenjene da u njima stoji nešto drugo, bile su namenjene za ponude. Sada zauzimaju sopstveni prostor, sopstveno prelepo oblikovano odsustvo.

Postoji tvoja soba i postoji sve ostalo napolju, i ta granica između to dvoje. Tu sobu nosiš svuda sa sobom poput mirisa, bio je to miris sličan formaldehidu i unutrašnjosti starih ormara, memljiv, tajanstven, poput mošusa, puderast i sočan. Kad god sam bila s tobom, bila sam u toj sobi, čak i kada smo bili napolju, čak i kad smo bili ovde. I sad sam u njoj, samo što si zaključao vrata, smeđa vrata sa kojih se ljušti boja, lak, brava boje mesinga i lanac, dve rupe od metaka u drvetu gde su, tako si mi rekao, pucali u hodniku prošle nedelje. Taj kraj nije bio bezbedan. Uvek sam se vozila taksijem, tražila od vozača da sačeka dok ne pozvonim i dok se ne nađem na sigurnom, u predvorju sa podom od mozaika u kojem nedostaju kockice. Na sigurnom, uvek kao šala. Vrata su zaključana, ne prvi put; ne želiš da ikada izađem. Uvek si znao da sam želela da izađem. Ali istovremeno bili smo i zaverenici, znali smo jedno o drugome stvari koje niko nikada neće znati. U neku ruku, verujem ti više nego što sam ikada ikome verovala.

Sad moram da idem, kaže ona. On joj uvrće uvojak kose, namotava ga i odmotava. Prelazi kažiprstom preko njenih usana,

levom rukom, preko njenih zuba; ona oseća ukus vina i sopstvenog znoja, oseća svoj ukus, ukus krvi sa izgrizenih usana, više ne zna čijih.

Zašto?, pita on.

Jednostavno moram. Ne želi da kaže *zbog dece*, jer će ga to razbesneti. Ali ne želi da se ona probude i ne znaju gde je ona.

On ne odgovara; nastavlja da joj uvrće pramen kose, dok joj njegova kosa miluje vrat poput paperja, njegovi prsti joj klize po bradi i grlu, kao da je gluv, kao da je više ne čuje.

Subota 30. oktobar 1976.

LAŠJA

Lašja korača pored Vilijama, držeći ga za hladnu ruku. Ovde nema dinosaurus; samo istih takvih šetača koji hodaju poput njih, naizgled besciljno, osvetljenim ulicama centra grada. U prolazu, Lašja baca pogled ka izlozima prodavnica odeće, robnih kuća, odmeravajući mršave lutke koje stoje sa isturenim karlicama, uglastim rukama na bokovima, s raširenim nogama, jednim savijenim kolenom. Da su ta tela u pokretu, izvijala bi se, grčila, kao u orgazmičnom finalu nastupa strip-tizete. Pošto su od skamenjenog gipsa i žice, međutim, ona su pristojna.

Lašja u poslednje vreme provodi dosta vremena u tim radnjama, vraćajući se kući s posla. Pretura po policama, tražeći nešto što bi joj pristajalo, nešto čemu bi ona mogla da pristaje. Gotovo nikada ništa ne kupuje. Haljine koje isprobava su duge, lepršave, vezene, potpuno različite od farmerki i neupadljive, klasične garderobe koju uobičajeno nosi. Neke su sa širokim suknjama; kao u seljančice. Kako bi se njena baka sad smejala. Taj tihi zvuk, poput škripanja vrata, koji je dopirao iza njenih majušnih šaka boje lešnika.

Razmišljala je o tome da probuši uši. Ponekad, posle isprobavanja haljina, odlazi do odeljenja s parfermima i isprobava i njih na ručnom zglobu. Vilijam kaže da ga odeća ne zanima. Od nje traži jedino da se ne ošiša. To je u redu, pošto ni ona to ne želi. Neće ništa izneveriti.

Vilijam je pita da li bi nešto popila. Ona kaže da bi mogla da popije kafu. Nisu pošli na piće; nameravali su da odu u bioskop. Ali su proveli suviše vremena razmatrajući rubriku zabave u *Staru*, birajući film. Oboje su želeli da ono drugo odluči. Lašja je htela da gleda novu verziju *King Konga* na univerzitetskoj projekciji. Vilijam je konačno priznao da je oduvek želeo da gleda *Ajkulu*. Lašji je to odgovaralo, mogla bi da vidi kako su uradili ajkulu koja je, na kraju krajeva, jedna od najprimitivnijih živih vrsta. Pitala je Vilijama da li zna da ajkule imaju plutajuće stomake i da ih možeš paralisati ako ih uhvatiš za rep. Vilijam to nije znao. Dok su stigli do bioskopa, karte za *Ajkulu* su bile rasprodate a projekcija *King Konga* je već bila počela, pola sata ranije. I tako su na kraju otišli u šetnju.

Sad sede za malim belim stolom na drugom nivou Kolonade. Vilijam pije galijano, Lašja kafu vijeneze. Spokojno liže šlag sa kašičice dok Vilijam, pošto joj je oprostio što ga je navela da zakasni na *Ajkulu*, objašnjava svoj najnoviji problem, koji se sastoji u pitanju da li se na duži rok više energije gubi korišćenjem toplote od spaljenog otpada za pokretanje parnih generatora nego prostim spaljivanjem. Vilijam je specijalista za životnu sredinu, mada mali, promukli glas koji se povremeno čuje iza Lašjinog pažljivo usredsređenog lica to naziva odlaganjem otpada. Međutim, Lašja se divi Vilijamovom poslu i slaže se s njim da je on važniji za opstanak ljudske rase od njenog. Što je istina, jer su svi u opasnosti od davljenja u sopstvenim govovima. Vilijam će ih spasti. To se vidi po njemu, njegovom samopouzdanju, njegovom oduševljenju. On naručuje još jedan galijano i obrazlaže svoje planove za generisanje metana

iz razlaganja izmeta. Lašja mrmlja pohvale. Između ostalog, to bi rešilo naftnu krizu.

(Pravo pitanje glasi: da li je njoj važno hoće li ljudska rasa preživeti ili ne? Ne zna. Dinosaurusi nisu preživeli, i to nije bio kraj sveta. U svojim sumornijim trenucima u koje, ona upravo shvata, spada i ovaj, ona oseća da je ljudska vrsta to i zaslužila. Priroda će već smisliti nešto drugo. Ili neće, kako god.)

Vilijam priča o balegarima. On je dobar čovek; zbog čega ga ona tako malo ceni? Balegari su je nekad zanimali. Način kako je Australija rešila svoje probleme sa pašnjacima – slojevi sasušanih ovčijih brabonjaka i kravlje balege sprečavali su travu da raste – masovnim uvozom ogromnih afričkih balegara, nekad je bio svetionik nade. Poput Vilijama, i ona je to videla kao elegantno, ekološko rešenje problema. Ali je to čula već mnogo puta. Konačno, Vilijamov optimizam, njegovo uverenje da je svaka katastrofa samo problem koji traži briljantno rešenje, bilo je ono što ju je dirnulo. Zamišlja Vilijamov mozak kao ružičast i kariran, ćosav. Vilijam Vasp,* tako ga je nekad nazivala, od milošte, pre nego što je shvatila da on taj nadimak smatra rasističkim.

„Ja tebe ne zovem Lašja Letonka“, rekao je povređeno.

„Litvanka“, odgovorila je ona. „Litvanka.“ Vilijam je mešao baltičke države. „Ne bi mi smetalo da me tako zoveš.“ Ali lagala je. „Mogu li da te zovem Vilijam Kanađanin?“

Bili Boj, lepi Bili. Gde si bio čitav dan. Ubrzo posle toga raspravljali su o Drugom svetskom ratu. Vilijam je smatrao da su Britanci i naravno Kanađani, uključujući i njegovog oca koji je bio mornarički kapetan, što je Vilijama učinilo stručnjakom za svetska pitanja, ušli u rat na osnovu viših moralnih principa, da bi sprečili da Jevreji budu pretvoreni u molekule gasa i dugmad sa jakni. Lašja je opovrgavala takvo gledište.

* WASP – bukvalno osa, ali i akronim za *White Anglo-Saxon Protestant* – beli anglosaksonski protestant. (Prim. prev.)

Spasavanje pokojeg Jevrejina bilo je sporedno, rekla je ona. Zapravo je to bio udarac i kontraudarac. Hitler bi mogao da peče Jevreje koliko mu srce ište, da nije prigrabio Poljsku i napao Nizozemsku. Vilijam je takvo gledište smatrao nezahvalnim. Lašja je tada kao dokaz iznela leš svoje tetke Rahele, koja nije bila spasena, čiji su zlatni zubi anonimno podebljali neki bankovni račun u Švajcarskoj. Kakav odgovor on ima na tu ogorčenu utvaru? Vilijam je, poražen, otišao u kupatilo da se obrije. Lašja se osetila pomalo jeftino.

(A tu je bila i njena druga baka, majčina majka, koja je rekla: U prvi mah smo Hitlera dočekali dobrodošlicom. Mislili smo da će biti bolji od Rusa. Vidiš šta se sad desilo. A to je ironija sudbine, pošto joj je muž bio praktično komunista, tamo u Ukrajini. Zbog toga su morali da odu: zbog politike. On nije hteo ni da ide u crkvu, čak nije hteo ni da kroči nogom u crkvu. Pljujem na crkvu, kazao je. Dugo posle njegove smrti Lašjina baka je još uvek plakala zbog toga.)

U poslednje vreme primetila je da više ne čeka da je Vilijam zaprosi. Ranije je smatrala da će to doći samo po sebi. Najpre živiš s nekim, za probu. Zatim se venčaš. Tako su radile njene prijateljice s fakulteta. Ali sada uviđa da je Vilijam smatra nemoguće egzotičnom. Istina, voli je, na neki način. Grize je za vrat kad vode ljubav. Lašja misli da se on nikada ne bi toliko predavao sa ženom, kako ga je jednom uhvatila da kaže, sopstvene vrste. Oni bi vodili ljubav kao dva lososa, odsutno, Vilijam bi oplođavao hladna srebrnasta jajašca sa prigodne udaljenosti. Smatrao bi svoju decu *potomstvom*. Svojim potomstvom, neukaljanim.

Evo u čemu je suština: Vilijam ne želi dete s njom. Njeno dete. Mada je ona to nagoveštavala; mada bi mu to mogla nena-javljeno prirediti. Pogodi šta ima novo, Vilijame, imam veknu u rerni. Tvoju veknicu. Pa, on bi rekao, izvadi je.

Oh, to je vrlo nepošteno prema Vilijamu. On se divi njenom umu. Bodri je da koristi tehničke termine pred njegovim

prijateljima. Diže mu se kad ona izgovori pleistocen*. Govori joj da ima divnu kosu. Ume da se duboko zagleda u njene tamne oči. Ponosi se njome kao trofejom i svedočanstvom o sopstvenoj slobodoumnosti. Ali šta bi mislila njegova porodica u Londonu u Ontariju?

Lašja tu porodicu zamišlja kao brojnu, ružičastu i plavo-kosu. Njeni članovi vreme uglavnom provode igrajući golf, između napornih rundi tenisa. Kad to ne rade, skupljaju se na terasama – zamišlja ih kako to rade čak i zimi – i piju koktele. Uljudni su prema strancima, ali iza njihovih leđa razmenjuju opaske poput: „Taj čovek ne zna ni ko mu je deda.“ Lašja dobro zna ko su joj dede; kod nje su problem pradede.

Ona zna da Vilijamova porodica zapravo nije takva. Ali, kao i njeni roditelji, smatra društveno nadmoćnim sve one koji nose pravo britansko prezime a ne stanuju na klupama u parku. Zna da to ne bi trebalo da radi. Vilijamova porodica verovatno nije mnogo imućnija od njene. Samo su nadmeniji.

Nekad je zazirala od toga da ih upozna, strahujući od njihove osude. Sada bi to volela. Premazala bi zube zlatnom bojom i ušla bi kod njih udarajući u daire i lupajući nogama o pod, sa glavom pokrivenom maramom sa resama. Dostojna njihovih užasavajućih očekivanja. Njena baka plješće majušnim šakama nalik na šape i ciči od smeha, bodreći je. Krv nije voda. „Mi smo razgovarali s Bogom dok su oni još razgovarali sa svinjama.“ Kao da je starost, kod ljudi kao i kod sira, prednost.

„Nije bilo balegara u neodevonu**“, kaže Lašja.

* Pleistocenska epoha je deo geološke hronologije, od grč. *pleistos* (većina) i *ceno* (nov). Kraj pleistocena odgovara kraju paleolitskog doba koje koristi arheologija. (Prim. prev.)

** Devon je geološka perioda paleozoika koja se odnosi na vreme od pre oko 416 do pre oko 359,2 miliona godina. Naziv je dobila po istoimenoj grofoviji u Ujedinjenom Kraljevstvu gde su prvi put izučavane stene devonske starosti. Podela devona je izvršena na osnovu odnosa slojeva u Ardenima. (Prim. prev.)